

Östörténetünkről fiatal amerikai magyaroknak

Egy amerikai magyar professzor Oregonból kért, írnék a magyar östörténetről azoknak a fiataloknak, akik már kint születtek, nem magyar közegben nőttek fel, csak a családon belül beszélik anyanyelvüket. Több hónapja foglalkozom a levelek tervével, mert úgy érzem, majdnem lehetetlen megszerettetnem ezekkel a fiatalokkal valamit, ami az ő számukra nincsen, vagy csak érzelmi életük legmélyén lappang. Nos, ez utóbbiban hiszek, s megkísérlem az érzelem oldaláról megközelíteni östörténetünket.

Kedves Fiatalok!

Ne gyanakodjatok mindjárt az első szavaknál, ne mondjátok, hogy miért írom „kedves”, amikor nem is ismerlek titeket. Azért írtam, mert bár jelenünk elválaszt, de az ősemberig visszavezető múltunk összeköt, s mivel még a „legmodernebb” ember is kilencven százalékban a múltjából él, íme, megvan a közös tárgyalási alapunk. Hogyan? A ma élő ember kilencven százalékban a múltjában él — tetszik mondani, kérdezitek; igaz ez? Bizony igaz, hiszen azok a szavak, amelyeket most leírok s ti megértetek, ezer, tízezer éve szolgálnak minket. Nem folytatom ezt, majd beszélgetésünk folyamán amúgy is kiderül, hogy tévedtem-e vagy igazat beszéltem.

Magyarok vagytok? Mit jelent ez? Vegyük a legegyszerűbben a kérdést. Ha körülnéztek abban a városban vagy országban, ahol laktok, meg tudnátok-e mondani egyszeri ránézésre, hogy ki a magyar az emberek között? Ugye nem! Nos hát ezzel mindjárt elérkeztünk beszélgetésünk első lényeges pontjához: magyarságunk nem élettani értelmű, nem vagyunk külön fajtája az emberiségnek, mint például a sárga fajták vagy a sötétbőrűek. Azok a vizsgálatok — hogy most már rátérjünk a tudományra —, amelyeket a magyarság embertani alkatának megállapítására folytatnak, megállapították, hogy a magyarságban Eurázsianak úgyszólván minden nyugaton élő fajtaképlete képviselve van. Ha valahol kelet csodás városánál, a világszép Bokharánál függőlegesen kettévágnók Euráziát, akkor ami attól nyugatra van — bennünk is megvan, mint ahogyan a mireánk jellemző fajtaképletek is megvannak minden európai népben. Igaz: az egyes jellegek aránya más és más a különböző nagyobb földrajzi egységekben. Például — ha Közép-Európát tekintjük kiindulópontnak, akkor minél délebbre és nyugatabbra megyünk, annál inkább a fekete hajszín és a sötétebb testszín uralkodik, minél északabbra, annál inkább a szőkeség lesz úrrá, s minél keletebbre, annál észrevehetőbb a mongol elem erősödése. Látjátok: máris megtaláltuk helyünket, amit népünk ezzel a mondással fejezett ki: „Se’ nem szőke, se’ nem barna, az igazi magyar fajta.” Végül is tehát közép-európai nép vagyunk, nemcsak azért, mert ott élünk, hanem mert a fajtajellegek keveredése is ebbe a körbe utal minket. Ha Budapestről elindulnánk úgy, hogy fülünket bedugnók, hogy az emberek szavát ne értsük, csak lássuk őket, bizony messze hagyhatnók az országhatárokat, amíg valami változást vehetnének észre az emberek alkatában, arcuk felépítésében, hajuk, szemük színében. Ezek szerint csak a nyelv lenne az, ami megkülönböztet? Igen is, meg nem is. Bartók Béla tartott egyszer (ha jól emlékszem, 1935-ben) egy előadást a Magyar Tudományos Akadémián. Arról beszélt, hogy a népdalkutatók voltaképpen természettudósok, akik a természet egy sajátos jelenségét kutatják, nevezetesen azt, hogy a népi dallamok egymástól elszigetelt, egymással nem érintkező magyar népcsoportokban is ugyanabban az irányban változnak, ugyanolyan stílusváltozatokat teremtenek. Ez valamilyen természeti erő — mondta Bartók. Ugyanezt a jelenséget figyelhetjük meg a nyelvben is. A magyar nyelvtörténet avatott kutatói arra tanítanak minket, hogy nyelvünk változása, még a legeldugottabb helyeken is, nagyjából együtemű, és ha vannak is nyelvjáráások, azok inkább a hang-

képzésre, tájszavakra vonatkoznak, semmint a nyelv egészére. Úgy látszik tehát, hogy túl az embertani sajátságokon — amelyek nem jellemzők reánk —, van valami, amit természeti erőnek nevezhetünk, s ami egységesen működik, egymásról nem is tudó tömegekben. Hogy ez mi, nem tudjuk, de sejtjük, hogy nem lehet élettani erő, mert akkor az megjelenésünket is mássá formálná. Ezt az erőt egyetlen szóval jelölhetjük: magyarok vagyunk.

Miért beszélgettünk ezekről a kérdésekről, amikor azt a feladatot kaptam, hogy őstörténetünkről írjak? Azért, mert én szeretném — de nem tudom, talán csak egyelőre — ennek az erőnek őstörténetét kutatni, azt tehát, ami népdalainkat olyanná alkotta, ami csak a miénk, azt tehát, ami nyelvünket olyanná alkotta, hogy csak a miénk. Láthatólag mindez ésszerű, ámde az eddigi őstörténeti kutatásoktól merőben eltérő új módszereket kellene kidolgoznunk. Nos, ez azonban már kevésbé érdekelt titeket, ez már a kutatás belső ügye.

Most, hogy már sejtjük, hogy voltaképpen egy természeti erő állandó, öntudatlan működése adja a magyarságot, fel kell tennünk néhány „kínos kérdést”. Kérdezhetitek — hiszen napról napra tapasztaljátok —, hát hol marad ennek a természeti erőnek működése, amikor magyar szülők gyermekei is elfelejtik gyakran a magyar nyelvet — netán meg sem tanulják —, s olyanok lesznek, mint azok, akiknek nyelvét beszélik! Magyar-e az, aki magyar szülőktől származik, de már nem tud magyarul? Bizony, aligha. Hát akkor hol lenne az a természeti erő, amelyről beszélünk? Nem valami ködkép-e, nem csak önvizsgálás-e a múltó magyarságnak? Vagy: nem csak a múltban működött-e; vagy: nem csak az egy tömegben élő magyarságnál képes-e kifejlődni? Csupa jogos kérdés, de a napnál világosabban mutatja, hogy nem élettani sajátosság magyarságunk, hanem társadalmi-történeti adottság.

Igen? Így lenne? De hát akkor — kérdezhetitek Ti, akik egészen más társadalmi-történeti közegben nőttök fel — minek és hogyan tudnók megtartani magyarságunkat, pontosabban és kegyetlenebbül szólván: mi értelme van magyarnak maradni, nem magyarok közt?

Feladtátok az alapvető kérdést. Hónapok óta gondolkozom a professzor kérdésén, s elmondom, hogy mire jutottam. Egyet előre is ígérhetek: meg sem kísérelm, hogy kitérjek a kérdés elől, nem keresek mellékutakat a menekülésre, hiszen az étellel szemben amúgy is hiába való lenne. De nem köntörfalazok: arra jutottam, hogy a magyar nyelv remekmű, olyan kincs, mint a legnagyobb emberi szellemek alkotta alkotások. Embervoltunknak olyan árnyalatai válnak benne tapinthatókká, amelyeket más nyelveken csak közelíteni tudunk (persze kérdezhetitek: honnan tudom ezt; s erre szegyenkezve csak azt felelhetem: négy-öt nyelvben ellenőriztem, de bizony a nyelvek százain, ezerein nem, tehát inkább hit ez, öröm, hogy olyan csodálatos a nyelvünk, semmint tudományos igazság). A nyelv nemcsak közlési eszköz, hanem világnézet, a világ együttérző átélése. Csak azunk van, amire szavunk is van, bár a költők a szavak között és a szavak mögött olyan látomások kifejezésére is képesek, amit egy-két szóval nem illethetünk.

Ez mind csak szóbeszéd, mondhatjátok, hiszen például az angol vagy más nyelv is képes embervoltunk árnyalatait, szépségeit kifejezni. Igaz, de valahogy másként. Sok magyarozgatás helyett álljon itt a sok közül egy vers. Ha nem tudnék magyarul, ennek kedvéért megtanulnék; a verset a síró szemű Juhász Gyula írta, íme:

*Milyen volt szökesége, nem tudom már,
De azt tudom, hogy szökék a mezők,
Ha dús kalással jő a sárguló nyár,
S e szökeségben újra érzem őt.*

*Milyen volt szeme kékje, nem tudom már,
De ha kinyílnak ősszel az egek,
A szeptemberi bágyadt búcsúzóznál
Szeme színére visszarévedek.*

*Milyen volt hangja selyme, sem tudom már,
De tavaszodván, ha sóhajta a rét,
Úgy érzem, Anna meleg szava szól át
Egy tavaszból, mely messze, mint az ég.*

Szegény Juhász Gyula „Milyen volt...” című versét idéztem, és sejtelmes szépségei — azt hiszem — lefordíthatatlanok. A természetbe ágyazott ember, a természet és emlékeink együttlélegzése a magyar népköltészetnek is sajátossága, és avatott kutatóink szerint ez keleti örökség. Nos talán ezzel az utóbbi kifejezéssel közeledtünk valamit a lényeg felé: nyelvünk őrizi még a keleti pantheizmus — természetlélek — gazdagságát, amely rokona a görög szellemnek is, de közép-európai létünk alatt hozzáidomult Európa racionalizmusához, ok-okozati világképéhez is. Nyelvünk is eurázsiai nyelv tehát, amely tartalmát — nem szavajárását — tekintve beleszó minket minden emberbe, ami a kelet nagy műveltségétől a nyugati szellem megnyilatkozásáig vezet. Figyelhettétek kedves fiatalok: nem érveltem azzal, hogy nyelvünk muzsikája szép, szavaink lejtése kellemes, mert ezt mindenki elmondhatja — joggal! — anyanyelvéről, hanem éppen nyelvünk tartalmi gazdagságáról beszéltem.

Maradjunk egymáshoz továbbra is őszinték: milyen joggal beszélek én mint régész a nyelvről? Vajon nem műkedvelői gondolatok-e, amiket itt kifejték? Nem tudom, én inkább úgy érzem, hogy erőfeszítés ez részemről afelé, hogy minek őstörténetét is kell kutatnunk? Sokkalta bonyolultabb a feladatomban, semhogy azt mondjam — amit úgy is tudtok —, hogy nyelvünk beletartozik a finnugor nyelvcsaládba, őshazája itt vagy amott volt, aztán érintkezett iránnal, törökkel, perzsával, szlávval, feltehetőleg ekkor és ekkor. Ez mind igaz és kutatnivaló, de mi most szinté „egzisztenciálisan” vetjük fel a kérdést, hogy mik vagyunk s érdemes-e ehhez ragaszkodni. Úgy érzem tehát, hogy az elébb kifejtett gondolatok nem mások, mint a magyar őstörténet szélesebb megalapozásának, emberibb kérdéseinek erőfeszítései. Ha tévedtem, bocsássatok meg érte, de ha eddig együtt tartottunk a gondolkodásban, máris megérezhettétek, hogy az, hogy megtanultok magyarul, hogy születeik nyelvén érintkeztek, az nem csak a szülők ragaszkodása óhazai múltjukhoz, amelyet gyermekeikben folytatni akarnak, hanem ezzel a nyelvvél műalkotássá váltok magatok is. Legyen amolyan „papi” nyelv nálatok, amelyen érintkezni beavatottságot, emelkedettséget, liturgiát jelent. Persze hogy mindennapi életetekben, gyárban, hivatalban, iskolában az állam nyelvét kell használnjátok, de ha megszólaltok magyarul, éreztétek, hogy Eurázsia évezredek szólalnak meg bennetek: százszor nagyobb nemesi levél ez, mint az első bevándorlók büszkesége.

Miután megállapodtunk abban, hogy a magyar őstörténetet olyan szellemi erők kibontakozásának történetévé kell tennünk, amelyek éppen csak reánk jellemzők, azt is állapítsuk meg, hogy őstörténetünket ezen az úton még nem tudjuk megközelíteni, csak olyan általánosságokig, hogy magyarságunk Eurázsia szintézise, olyan időálló ötvözet, amely sok évezredet bírt ki, s nem jutott Kárpát-medencei elődeinek — a szkítáknak, hunoknak, avaroknak — sorsára, akik felőrlődtek a népvándorlás korában.

Következő kérdés — s kérdezzetek csak, hiszen nem katedráról beszélek most, hanem baráti körben —, hogy hogyan tudunk közelíteni az őstörténet távoli évezredek felé, amikor a magyarságra vonatkozó legrégibb feljegyzések alig régebbiek mint ezer esztendő? Bizony ez a kérdés elevenére tapint! Ha nincsen történeti feljegyzés, miből kerekedik ki a történelem? Az embertanból? Nyilván nagyon értékes adatokat szolgáltat az ember megjelenése, de hát ahhoz, hogy a régi temetők csontvázainak vallomását hasznosíthassuk, tudnunk kellene, hogy évezredekkel ezelőtt hol lakott a magyar nép, márpedig ezt csak sejtjük, de nem tudjuk, s ennek következtében az embertan tanúbizonyságát csak nagyon óvatosan használhatjuk. A régészet segítene? A leletek azonban nem szólalnak meg. Ahhoz, hogy tudjuk, miéink voltak-e, megint csak az őshazát, őshazákat kellene ismernünk; hogy az ott talált leleteket tekintsük magyarnak, nem marad más hátra, mint az, amivel ezt a beszélgetést is kezdtük s amiről azt mondtuk, hogy évezredek őriz hitelesen: a magyar nyelv. Egyelőre

kénytelenek vagyunk mi is ennek segítségével közeledni az őstörténet évezredei felé. Mindez sok veszélyt rejt magában. Lássuk a legnagyobbat.

Ha valaki a magyar Alföld emberét megkérdezi, miféle népből való, büszkén vallja magát kunnak vagy jásznak, de a legtisztább magyar nyelven. Ha tehát nem tudók a történelemből, hogy egykor kunul, jászul beszéltek — és a XIII. században telepedtek közénk —, s nyelvük alapján akarnók őstörténetüket megítélni, akkor bizony a nyelv tévútra vezetne, hiszen — mi tudjuk — ők csak megtanulták a magyar nyelvet! Igen ám, de a mi nyelvünkkel kapcsolatban is felmerültek ilyen aggályok. Például Zichy István kiváló őstörténészünk azt vallotta, hogy népünk török nép (onogur), és finnugor nyelvét csak megtanulta, a nyelvünkben levő széles ótörök szóréteg nem „jövényszó”, „kölcönszó” lenne, hanem eredeti nyelvünk maradványa. Ugye veszíték észre, hogy milyen csapdát rejtene egy téves kiindulás? Hiszen egészen másfelé vezetne minket, ha eredeti nyelvünkön beszélénk ma is (ez a finnugor erdős területekre vezetne), mintha eredeti nyelvünk török lett volna (ez Ázsia füves pusztái felé vezetne)! Ezek a kérdések nem íróasztal mellett kiagyalt kérdések, mindjárt egy példán bemutatom, hogy miért. Nyelvészeink mondják, hogy legközelebbi nyelvrokonaink a vogulok és osztjások (manysik és hantik); igen ám, de az embertani vizsgálatok azt mutatják, hogy e két népnek (az úgynevezett obi-ugoroknak) semmi köze sincsen sem a többi finnugor néphez, de még a magyarokhoz sem! Mi következik ebből? Vagy az, hogy az obi-ugorok (akik régebben az Urál hegység nyugati lejtőjén laktak) vették át a magyar nyelvet, amikor az még a finnugor nyelvek régebbi szintjén élt (e régi szavak p hangja a magyarban f-nek hangzik, az obi-ugorban megmaradt p-nek, tehát ha ők tanulták meg a magyar nyelvet, akkor abban a korban történt ez, amikor még mi is p-t mondtunk, például magyar fej, finn pää) vagy pedig a magyarság tanulta volna meg tőlük nyelvüket, amelyet ők is átvettek volna az ős finnugoroktól. A valószínűség mindenesetre az előbbi mellett szól. Itt még valamit tekintetbe kell vennünk: a magyarság lélekszáma ma a Kárpát-medencében mintegy 14 millió, szerte a világban még vagy másfél millió magyar él, tehát összesen 15-15,5 millió, ezzel szemben az összes többi finnugor népek lélekszáma csak a fele ennek. Nem mondjuk, hogy így volt ez a múltban is, de így lehetett, még fokozódik ez a különbség, ha az obi-ugorok lélekszámát nézzük: 20-25 ezren vannak mindössze. Persze veszélyes dolog mai számokat visszavetíteni a múltba, de annyit mégis megkockáztathatunk, hogy az obi-ugorok vették át nyelvünket, s nem mi az övékét. De magában ez a megállapítás is fontos lesz a továbbiakban, mert régebben a mi ősműveltségünket olyannak képzelték el, mint a halász-vadász fokon élő obi-ugorokét. Nyilván ilyen is volt úgy 5-6000 évvel ezelőtt, de nem a honfoglalás korában.

Vessünk véget töprengéseinknek azzal, hogy vállaljuk azt a kockázatot, hogy — jobb híján — nyelvünk útmutatását követve közeledünk majd őstörténetünk felé.

Persze — ellenvethetitek — volna egy másik út is, miért nem hiszünk krónikáinknak, amelyek a magyarságot a szkíták, hunok leszármazottjainak mondják? Nos, megvallom őszintén, én egyaránt hiszek nyelvtudományunknak és krónikáinknak: szerintem mindkét vallomás igaz, csak nem ugyanazon dologra vonatkozik (részben ebből a kérdésből nőtt ki a „kettős honfoglalás” feltevése, de erről majd máskor). Természetesen krónikáinknál tekintetbe kell vennünk a középkort, amelyben krónikáink íródtak. A középkor történelemfelfogása szerint a történelem a teremtéstörténet folytatása, és igazi értelme a Megváltás kiteljesedése az emberek között. Ennek megfelelően minden középkori krónika a Bibliát tekinti alapnak, és a népet Noé valamelyik fiától származtatja. Ebben már nem tudjuk követni krónikáinkat, de egyebekben mégiscsak meg kell hallgatnunk őket, hiszen íróik még félezer évvel meg többel közelebb voltak a honfoglaláshoz, a Biblia által még át nem formált eredetmondákhoz. Tehát: a későbbiekben hivatkozom majd krónikáinkra is, egyelőre maradjunk annál az útnál, amelyet a nyelvtudomány kínál számunkra a magyar őstörténet felderítésére.

Az előbb szinte természetesen használtuk a „finnugor” kifejezést. Ezt a kifejezést rokon nyelvek közös neveként használják. E rokon nyelvek és népek közül leg-

ismertebb a „nyelvlánc” két végén helyezkedik el: a finnek-észtek és a magyarok. Mindkét nép műveltsége igen magas színvonalú. A finnek Kalevalája, hősi éneke és a finn muzsika és festészet mindenütt ismert, s ugyanúgy a magyar műveltség is nagy értékeket adott az emberiségnek. E két véglet közt helyezkednek el az obi-ugorok, akikről már esett szó, a permiek (zürjének és votjakok), a volgaiak (mordvinok és cseremiszek) és a keleti-tengeri finn népek; a két nagy nép mellett kisebbek is, mint például a vepszék, livek, vótok, karjalaiak stb. Mindezeknek a népeknek a nyelve rokon, de már például a magyarok és finnek igen régen (talán 5-6 ezer éve) elváltak egymástól, és szavaik hangképei úgy elváltoztak, hogy egymás szavát nem értik, csak a nyelvtudósok fedezték fel, hogy a változások törvényszerűek (egyet már láttunk is belőlük, a „p” „f”-é változását).

Önként felvetődött a gondolat, hogy e nyelvek rokonsága azt kell jelentse, hogy egykor együtt éltek és talán ugyanazt az ősnyelvet beszélték. Közben az is kiderült, hogy ez a feltehető ősnyelv kapcsolatban állott a szamojédek nyelvével, akiktől még régebbi időben elváltunk (talán 7-8 ezer éve). Mivel sok a bizonytalanság, tehát a képzelőerő szabadon csaponghat a különböző elméletek közt. Ilyen például, hogy volt-e rokonság a feltehető ősnyelv (a szamojédekkel együtt töltött idő neve: uráli kor) és az indoeurópai közt. Erre majd a régészeti leletekkel kapcsolatban térek vissza.

Gondolhatjátok, hogy megindult — több mint száz éve — az a vizsgálat is, hogy hol alakult ki ez az ősnép, vagy hol éltek az egymással közeli rokonságban élő őstörzsek. Nagyon érdekes módszerrel kísérelték meg az ősi szállásterület kijelölni (számunkra — emlékeztek — ez azért lenne fontos, hogy akkor az ősműveltséget egyeztethetnők az e területen talált leletekkel). A módszer lényege a következő volt: mivel a rokon nyelvek egyező szavai közt olyanok is vannak, amelyek fafajtákra vonatkoznak, ezek pedig részben a szibériai erdők fái, részben a közép-európai lombos erdők fái. Az őshazának tehát ott kellett lennie, ahol a két erdőfajta található, azaz a Káma mentén. Ennek a meggyőző módszernek egyetlen hibája, hogy az 5-6000 éves faneveket a mai erdőtakaróra vetítette rá. Közlelbbi vizsgálatnál kiderült, hogy ez a két erdő időszámításunk előtt 2000 táján találkozott először az Urálban, akkor tehát, amikor a feltett finnugor egység régen megszűnt. Ez az út tehát járhatatlanná vált. Mármost én dolgoztam ki egy másik eljárást, amelyben csak a fenyőt, a nyírt és az égert vontam be vizsgálataimba, és a „virággpor”, azaz pollen térképek alapján kerestem, hogy mely területen voltak ezek a fák honosak úgy 8-10 000 évvel ezelőtt, az uráli egység feltehető korában. Kiderült, hogy a mai Közép-Lengyelország és az Urál hegység közti sávban, s „elméletben” ez kellett legyen az uráli őshaza. Természetesen e mellett az elmélet mellett vannak mások is, amelyekre alább, részben, kitérek.

Álljunk meg itt egy szóra, lazítsunk egy kissé adatszerű gondolatainkon, s kérdezzük meg, de honnan kerültek ide, erre a területre — amely éppen csak felszabadult a jég alól — a finnugorokkal együtt a mi őseink is? Én, úgy találtam, hogy délről, az ukrainai pusztákról szakadtak ki őseink, méghozzá egy nagy területet benépesítő népből, az úgynevezett „keleti-gravetti népből”. Ez a népesség pedig zömében feltehetően indoeurópai volt. A nyelvészek közül sokan gyanakodtak egy ősi indoeurópai rokonságra, amely tehát összefűz minket valamennyi mai európai néppel.

A lengyel föld és az Urál közti népességnek jól ismerjük régészeti műveltségét, ez az úgynevezett Szvidéri kultúra (11 000—5000). Ennek utódai népesítik be észak felé vonulva a ma is finnugorok lakta területet. Meg kell állapítanunk, hogy a Volga mente, az Oka mente gyakran kapott déli indítékokat, gyakran vegyült déli telepesekkel, akik a Kaukázus irányából vándoroltak fel ezekre a termékeny területekre. Lassan ugyanis beérünk a kezdő földművelés korába, és lassan megindul ezeken a területeken az állattenyésztés is. A magyarság elődeiről feltesszük, hogy zömükben a Volga és Oka közt élhettek, tehát a füves puszták és az erdő határvidékén. Régebben azt hitték, hogy a kezdetleges halász-vadász népet (láttuk, hogy minek következtében támadtak ilyen képzetek!) egy török nép szervezte volna meg. Ez tévedés.

Mármost a továbbiakban nem követem népünk kialakulásának sorsát, mert írtam egy kis füzetet „A honfoglalókról” címmel, s abban a magyar történelem-tanárok számára összegeztem azokat a tapasztalatokat, amire munka közben jutottam. Egyre világosabban bontakozott ki őstörténetünk kutatása folyamán az a mondat, amit Zrínyi Miklós a Török áfium elleni röpiratában írt le először: „... egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók.”

Most térjünk vissza származásunk kérdéseire, hiszen ez izgatja a legjobban az érdeklődőket s nyilván titeket is, messze az óhazától élő fiatalokat. Az utóbbi 30 évben — az általam kifejtett elméleten kívül — főként két származtatási elméletet dolgoztak ki. Az egyik szerint a finnugorság egyenes leszármazottja a barlangi művészet ősvadászainak, ugyanis az történt volna, hogy a visszahúzódó jég nyomán északra húzódó vadat követve jutottak volna el a Baltikumba s onnan terjedtek volna szét egészen az Urálig. A másik elmélet a Dél-Urálból, sőt még annál is délrebről, az Aral-tó környékéről származtatja a finnugorokat, s onnan terjedtek volna egészen a Keleti-tengerig. Mindkét elmélet régészeti leletekre épül, és a vitát az okozza, hogy melyik szerző melyik leletcsoportot keltezi korábról. Van azután egy újabb nyelvészeti elmélet is, amelyik Északnyugat-Szibériában keresi az ősnépet. Ennek egyetlen gyenge pontja van: tudomásunk szerint ez a terület a minket érdeklő ősidőkben még lakatlan volt.

Se szeri, se száma az érdekesnél érdekesebb feltevéseknek, de egyik sem változtat azon, amivel útnak indultunk, pedig az nem tudomány volt, hanem egyszerű megfigyelés: megjelenésünk szerint közép-kelet-európai nép vagyunk. A honfoglalókról írt kis füzetemből azonban kiderül — amit már a levél bevezetésében is pedzettünk —, nem egy ágból fonódott egybe népünk. Itt van mindjárt a hét vagy tíz őrzs kérdése, ez is világosan mutatja eurázsiai ötvözetünket. Árpád magyarjainak megjelenése erősen törökös jellegű volt, és azt az iszlám kultúrát hozták magukkal, amely a X. században jóval magasabb szintű volt, mint az elbarbárosodott nyugaté.

Nos, akárhogyan is nézzük néppé válásunk történetét, még ebből a kevésből is megsejthetjük, hogy múltunk gazdag és változatos volt. Nem csak a sok csata, a sok nemzeti tragédia nemes hagyományait kell szem előtt tartanunk, amikor „család-fánkra” tekintünk, hanem azt a sok tapasztalatot, sokfajta munkát és töprengést is, amely nyelvünket azzá csiszolta, mire valóban büszkék lehetünk.

Kedves Fiatalok!

Higgyétek el, őszintén beszéltem, s tudom, hogy végeredményben mindegyikötök maga dönti el, akar-e továbbra is népünk eszmei tagja maradni, őrzi-e egymás közt csodás anyanyelvünket, vagy enged a mindennapok vonzásának, s elfelejti családjá múltját. Gondolkoztam azon, hogy mihez is tudnám hasonlítani, ha valaki elhagyja a magyar nyelvet. Talán ahhoz, aki kincseket szór a szélbe, vagy megsemmisít magában olyan értéket, amely csak képtáraink remekműveivel mérhető össze. Én mindenesetre tovább dolgozom népünk múltjának felderítésén, hiszen az — amint láthattatok — nemcsak a múlt, hanem jelenünk tudatosítása, szépségének megmutatása is egyúttal.

Hiába — nem tudok elbúcsúzni Tőletek, akiket nem is ismerek, s így azzal az ígérettel zárom leveletem, hogy egy adandó alkalommal, majd későbbi történelmünkről és „kettős honfoglalás”-feltevésem kialakulásáról írok nektek.

1975. június 8.